

Тетяна ЛОПУХІНА,

*методист відділу психосоціального, фізичного здоров'я,
розвитку особистості та освітньої безбар'єрності
Донецького ОблІППО, кандидат педагогічних наук*

ПРОФЕСІЙНИЙ СТАРТ ДЛЯ КОЖНОГО: АДАПТАЦІЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ПІД ЗАПИТИ УЧНІВ В ІНКЛЮЗІЇ

Воєнні реалії та зумовлені ними деструктивні тенденції в економіці, зокрема й дефіцит людського капіталу через закордонну міграцію, потребують максимального залучення всіх верств суспільства до відбудови країни. У зв'язку зі зростанням кількості осіб з інвалідністю забезпечення рівного доступу до освіти для всіх громадян залишається для України одним із найважливіших гуманітарних завдань. Забезпеченню реалізації права особистості на якісну шкільну освіту сприяли розроблені МОН України нормативні документи: Закон України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Концепція Нової української школи», «Державний стандарт початкової освіти», «Державний стандарт базової середньої освіти» та ін. У нормативних документах наголошено на важливості всебічного розвитку кожного учня, його здібностей, компетентностей і наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізичних особливостей і потреб, забезпечення оптимальних умов психічного розвитку усіх дітей без винятку [1; 2; 3; 4].

Питання того, ким стане дитина з особливими освітніми потребами (ООП) після закінчення школи, тривалий час залишалося однією з найбільших дилем для батьків та педагогів. Сучасний заклад освіти має не просто давати знання, а озброювати підлітка практичними навичками для самостійного життя. Розкрити унікальний потенціал кожного учня та адаптувати навчальний процес під його реальні можливості – складне завдання, яке потребує кардинально нових освітніх моделей.

Налагодження сталих зв'язків між закладами спеціальної освіти, закладами загальної середньої освіти, закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти є інструментом упровадження навчання впродовж життя, забезпечення цілісності та наступності системи освіти для учнів з особливими освітніми потребами.

Відповіддю на цей виклик та першим системним кроком до розв'язання проблеми стала нова масштабна урядова ініціатива. Міністерство освіти і науки України запускає новий проєкт «КРОК. Комплексний розвиток, освіта і кар'єра», який змінить підхід до навчання підлітків із порушеннями інтелектуального розвитку після 10 класу. «КРОК» пропонує подовжену освітню траєкторію – до 13 класу, з акцентом на соціально-побутові та професійні навички.

Навчання відбуватиметься в спеціальних школах та закладах професійної освіти, а ключовим елементом стане співпраця з роботодавцями. Це дозволить учням поступово адаптуватися до професійного середовища та підвищить їхні шанси на успішну соціальну інтеграцію.

Концепція НУШ гарантує кожній дитині право на життєвий успіх і повну самореалізацію через доступ до якісної освіти. Саме тому створення безбар'єрного навчального середовища для учнів з ООП є критично актуальним. Це вимагає докорінного оновлення змісту освіти, гнучкості її форм і методів профільної середньої школи ЗЗСО, а також активного впровадження інтерактивних та адаптивних технологій, які відповідають викликам сьогодення.

І тому трансформація старшої школи передбачає гнучке оновлення освітнього простору, де пріоритетом є схильності та індивідуальний потенціал кожного школяра. Створення адаптивного профільного навчання для учнів з ООП дозволяє не лише забезпечити їм рівні права на освіту, а й формує оптимальні умови для вибору майбутньої професії та подальшої самореалізації в суспільстві.

Водночас на шляху до ефективної інтеграції випускників у професійне середовище постає серйозний внутрішній бар'єр – суттєва розбіжність між навчальними програмами спеціальних закладів освіти та закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Тоді як Державний стандарт профільної середньої школи ЗЗСО орієнтований на високий рівень академізму, глибоку теоретичну базу та підготовку до складання Національного мультипредметного тесту (НМТ), програми спеціальних шкіл історично є більш практико-орієнтованими та спрямованими на безпосереднє опанування ремесла чи конкретної професійної операції.

Цей розрив створює подвійну проблему: старшокласники з особливими освітніми потребами (ООП), які переходять до інклюзивних класів ЗЗСО, опиняються під тиском надмірного теоретичного

контенту, який їм важко засвоїти дистанційно, а звичайні заклади освіти втрачають унікальний прикладний компонент трудової підготовки, необхідний ринку праці.

Подолання цього програмного дисонансу можливе не через механічне копіювання планів, а через взаємозбагачення: інтеграцію адаптивних, покрокових методик спеціальної освіти у варіативні профільні програми НУШ, що дозволить збалансувати академічні вимоги з реальними практичними навичками.

За таких обставин виникає гостра потреба в інструментах, які здатні знизити когнітивне навантаження, зберегти мотивацію та забезпечити практичну спрямованість навчання. Рішення криється в синергії: запозиченні унікального досвіду спеціальних шкіл, які десятиліттями напрацьовували методики безбар'єрної, алгоритмізованої професійно-трудової підготовки учнів.

Перехід учнів з особливими освітніми потребами до профільної старшої школи в умовах дистанційного навчання під час війни виявив низку бар'єрів: технічний, психоемоційний, методичний.

Відбувається криза практичної складової. Професійно-трудова підготовка вимагає дії. В умовах дистанційного навчання учні позбавлені доступу до шкільних майстерень, лабораторій чи спеціалізованого обладнання. Навчання часто обмежене теорією (реферати, тести), що суперечить філософії Державного стандарту профільної освіти, який вимагає формування реальних компетентностей (підприємливість, цифрова грамотність, прикладні навички).

Ефективним є досвід спеціальної школи, який допоможе подолати бар'єри в онлайн-форматі, використовуючи методичний інструментарій щодо адаптації: покрокові предметно-технологічні картки, аудіодублювання, метод виділених смислів, візуальні симулятори дій тощо.

За новим Державним стандартом, коли мова йде про старшокласників з інтелектуальними порушеннями, фокус повністю зміщується з абстрактної теорії на формування життєвих (компетентнісних) та безпосередньо практичних навичок.

З метою подолання зазначених бар'єрів заклади загальної середньої освіти мають інтегрувати три фундаментальні принципи спеціальної педагогіки: алгоритмізація контенту, гнучкий асинхронізм та мінімізація тексту, орієнтація на «домашній ресурс».

Алгоритмізація контенту. Розбиття будь-якої складної професійної операції на мікрокроки. Якщо звичайний підручник пропонує розлогу інструкцію, то адаптований підхід трансформує її в чітку інструкційну картку. Для цієї форми роботи педагогам ЗЗСО з інклюзивним навчанням у дистанційному форматі стануть в пригоді ідеї завдань у Google Classroom: «Завантаж фото свого виробу», «Переглянь відео та повтори», «Знайди помилки у виконанні (фото)», «Виконай роботу за шаблоном». Google Classroom дозволяє зберігати інструкції асинхронних форм роботи (показ покрокових процесів, відеоінструкцій, фото- та відеозвітів учнів) в одному місці та легко організувати виконання домашньої практичної роботи.

Гнучкий асинхронізм та мінімізація тексту. Перенесення теоретичного блоку в короткі відеовиміри (до 3–5 хвилин) з максимальним візуальним супроводом, що дозволяє здобувачам освіти навчатися в безпечний час без втрати змісту. Доречні завдання: «Завантаж фото свого виробу», «Переглянь відео та повтори», «Знайди помилки у виконанні (фото)», «Виконай роботу за шаблоном».

Орієнтація на «домашній ресурс». Подолати бар'єри в розумінні інструкцій і зробити навчання більш індивідуалізованим допоможе Google Classroom разом із AirBook. Це вправи, де мінімум тексту, великі зображення, короткі інструкції (1 дія = 1 крок): «Обери правильний інструмент» (картинки), «Розстав етапи в правильному порядку», «Знайди помилку на фото».

Практична діяльність є основою трудового навчання, а залучення платформ для створення тестів, вікторин, візуальних інструкцій, ігор підвищує інтерес до навчання. Генератор QR-кодів websiteplanet допомагає долати бар'єри на шляху знаходження доступу до інформації.

Для учнів (збережений інтелект) з функціональними труднощами (сенсорні, моторні, мовленнєві) бар'єрами в онлайн-форматі виступають значні масиви текстових інструкцій, складні синтаксичні конструкції, відеоінструкції без субтитрів, неадаптовані презентації.

Упровадження інноваційного змісту, що передбачає використання в практиці навчання модельних навчальних програм для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, дає змогу вчителю самостійно обирати й формувати інтегрований та автономний спосіб подання змісту навчальних предметів, добирати дидактичний інструментарій, орієнтований на індивідуальні пізнавальні запити і можливості учнів (рівень навчованості, актуальні стани потреб, мотивів, цілей, сенсорного та емоційно-вольового розвитку). Особливого значення в дидактико-методичній організації навчання набуває його зв'язок із

життям і практикою застосування здобутих знань та навичок у реальних життєвих ситуаціях [8].

У типовій освітній програмі для 5–10 (11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами (Наказ МОН України від 07.12.2021 №1317) базовим навчальним предметом технологічної освітньої галузі визначений навчальний предмет «Технології» <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-10-11-klasiv-specialnih-zakladiv-serednoyi-osviti-dlya-osib-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami>.

Цей предмет призначений цілісно охоплювати результати навчання, визначені Державним стандартом. Можливі й інші варіанти реалізації вимог технологічної освітньої галузі Державного стандарту. Вони можуть реалізовуватися через набір інтегрованих галузевих і міжгалузевих курсів, які в сукупності повинні охоплювати опис результатів навчання в обсязі не меншому, ніж визначено Державним стандартом.

Спеціалізовані модельні навчальні програми для закладів середньої освіти, що навчають дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (ПІР), адаптовані під різні профілі, щоб забезпечити ефективну корекційно-розвиткову та професійно-трудову підготовку учнів до самостійного життя: https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/_tekhnaohichna-osvitnia-haluz/.

Ці програми мають гриф Міністерства освіти і науки України та поступово впроваджуються в сучасний освітній процес Нової української школи. Учителі мають можливість вибору модельної навчальної програми відповідно до освітніх потреб і можливостей учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, наявності матеріально-технічної бази та кваліфікованих педагогічних кадрів.

Усі модельні програми розроблено на основі базових позицій технологічної галузі, визначеної Державним стандартом, з урахуванням рівня пізнавального розвитку учнів та умов професійно-трудової підготовки в спеціальних закладах загальної середньої освіти.

У процесі ознайомлення з модельною навчальною програмою учитель повинен осмислити, уточнити й конкретизувати її, адаптувати відповідно до проблем реальної педагогічної дійсності, потреб та можливостей учнів, технологічних можливостей закладу освіти, запитів суспільства.

Адаптація модельної програми до пізнавальних можливостей учнів з ПІР, конкретних умов корекційно-розвивального навчання спеціального закладу загальної середньої освіти чи спеціального класу, визначення цілей навчання, критеріїв їх досягнення, оцінювання отриманих результатів навчання дає змогу вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії учнів з порушеннями інтелектуального розвитку [6].

На основі власної корекції модельної програми (її конкретизації, спрощення або доповнення) вчитель розробляє календарно-тематичний план, визначає кількість навчальних годин для вивчення кожної теми та організовує освітній процес.

Серед важливих завдань підготовки школярів з порушеннями інтелектуального розвитку до професійно-трудової діяльності та самостійного життя в сучасних суспільно-економічних умовах є професійне орієнтування й визначення в них професійно важливих якостей.

На становлення професійних орієнтацій значний вплив має школа, у якій навчаються ці діти, і особливо профорієнтаційна робота, що в ній проводиться. Професійно-трудова підготовка в спеціальних закладах, де навчаються школярі з порушеннями інтелектуального розвитку, здійснюється за такими профілями: швейна справа, кухарська справа, декоративно-ужиткове мистецтво, квітникарство, столярна справа, взуттєва справа, офісно-палітурна справа, будівельна справа, підготовка молодшого технічного персоналу, а також за авторськими інтегрованими курсами та варіативними модулями.

Під час визначення професійної спрямованості учнів з інтелектуальними труднощами повинні враховуватися індивідуально-типологічні особливості школярів, їхні потенційні можливості стосовно оволодіння професією (здібності, уміння, навички, знання), психічні процеси (зокрема й пізнавальна сфера), загальний стан здоров'я та психофізичного розвитку.

Освіта для кожного, а особливо для здобувачів освіти з інтелектуальними порушеннями, – це перспектива набути саме тих компетентностей, які будуть потрібні в майбутній професійній діяльності й успішній соціалізації. У процесі комплексної оцінки (КО) розвитку педагога інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) визначають не лише освітні труднощі, але й потенціал та схильності особи до певного виду діяльності, уподобання, які потрібно вже з дитинства враховувати для проєктування індивідуальної освітньої траєкторії (ІОТ), що є найбільш ефективним інструментом побудови

індивідуалізованого освітнього процесу й базується на профорієнтації для майбутнього здобуття професії. Останнє, на жаль, часто стає проблематичним для випускників з ІП спеціальних закладів чи ЗЗСО, а також для осіб, які набули ІП у дорослому віці [7].

Упровадження професійної орієнтації для учнів з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти має здійснюватися на засадах партнерського залучення їхніх батьків. Батьки мають одержувати інформацію щодо кожного етапу професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами. Варто забезпечити наявність інформаційних і рекомендаційних матеріалів щодо формування та розвитку відповідних якостей і знань про майбутні професії. Партнерство закладу та батьків допоможе якісно заохочувати учнів з ООП до самопізнання, особистісного розвитку, вибору професійного маршруту.

Некомерційні громадські організації допомагають соціалізуватися дітям і молоді з розладами аутистичного спектра, синдромом Дауна та порушеннями інтелектуального розвитку.

Для молоді з ментальною інвалідністю в Україні взагалі відсутня дієва система підтримки та допрофесійної підготовки. Після закінчення школи більшість із них опиняється в повній ізоляції, без можливості навчатися, працювати, займатися улюбленою справою чи навіть просто спілкуватися з однолітками.

Інклюзивні майстерні для молоді з ментальною інвалідністю – це відкритий для всіх креативний простір, що поєднує творчі та ремісничі майстерні, тренувальну кухню й комунікативний клуб.

Нижче наведено QR-коди з посиланнями на офіційні ресурси організацій, що здійснюють соціалізацію та допрофесійну підготовку молоді з ментальною інвалідністю:

Висновки. Сучасні виклики воєнного стану та перехід на дистанційне навчання вимагають від педагогів старшої профільної школи гнучкості й ретельної уваги до учнів з особливими освітніми потребами (ООП). Уроки технологій у 10–11 класах мають не лише забезпечувати засвоєння теоретичних знань, а слугувати містком до майбутньої професії, створюючи для кожного підлітка ситуацію успіху та безбар'єрності.

Інтеграція методичних інструментів спеціальної школи в практику ЗЗСО дозволить Новій українській школі виконати свою головну місію в старших класах – підготувати до дорослого життя підлітка, який опанував не набір зазубрених визначень, а готові алгоритми для входу в майбутню професію.

Рекомендуємо педагогам закладів освіти:

- удосконалювати фахову майстерність у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами під час дистанційного та змішаного навчання з урахуванням психолого-фізіологічних особливостей здобувачів освіти;
- дотримуватися принципів створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, механізмів забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами;
- формувати інклюзивну культуру у всіх учасників освітніх відносин закладу освіти, яка базується на розумінні інклюзивних цінностей, створенні психологічно комфортного середовища, чутливого до емоційного стану дітей та педагогів;
- додати до переліку основних обов'язків команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої освіти створення ефективної програми переходу дитини з особливими освітніми потребами до подальшого здобуття освіти, працевлаштування чи самостійного життя.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 27.05.2026).
2. Концепція «Нова українська школа». Інститут модернізації змісту освіти : [сайт]. URL :

- <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 27.05.2026).
3. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 28.05.2026).
 4. Державний стандарт базової середньої освіти. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavni-standarti-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 28.05.2026).
 5. Про затвердження типової освітньої програми для 5–10 (11) класів спеціальних закладів середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами : наказ МОН України від 07.12.2021 № 1317 URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/85197/ (дата звернення: 28.05.2026).
 6. Комплект модельних навчальних програм для спеціальних закладів для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку помірного та тяжкого ступеня : авт.: Чеботарьова О. В., Блеч Г. О., Гладченко І. В., Трикоз С. В., Сухіна І. В., Мякушко О. І., Бобренко І. В. та ін. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732307/1/%2B%D0%90%D0%BD%D0%BE%D1%82%D0%.pdf> (дата звернення: 29.05.2026).
 7. Бондаренко Ю. А., Воротинцева О. О. Мережева форма здобуття освіти як модель реалізації індивідуальної освітньої траєкторії для дитини з порушеннями інтелектуального розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. № 7 (101). С. 286–297. DOI: <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2020.07/286-297> (дата звернення: 29.05.2026).
 8. Чеботарьова О.В. Методичні основи корекційного навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку: технології : практич. посіб. Київ : Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 186 с.
 9. Чеботарьова О.В. Теорія та практика трудового навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах Нової української школи : монографія. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 250 с.

Ганна ТКАЧЕНКО,

завідувач бібліотеки Донецького ОблІППО

ПЕРСОНАЛІЗОВАНИЙ ПІДХІД ДО ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЧИТАННЯ: НОВІ ІНСТРУМЕНТИ (для бібліотекарів закладів освіти)

В епоху, коли інформаційні технології охоплюють усі сфери життя, саме читання залишається важливим інструментом розвитку особистості, формування критичного мислення та культурного збагачення. Проте стрімкий розвиток цифрових технологій, соціальних мереж, мультимедійного контенту та штучного інтелекту змінює читацькі звички. У цих умовах особливого значення набуває персоналізований підхід до популяризації читання, який передбачає врахування індивідуальних інтересів, віку, потреб, емоційного стану, рівня читацької підготовки та мотивації кожного користувача бібліотеки.

Розроблення в Україні Стратегії розвитку читання на 2023–2032 роки «Читання як життєва стратегія» є потребою кардинально змінити підходи до промоції читання, що має стати свідомо обраною формою дозвілля, освітньою практикою та способом самоосвіти українців. За останнє десятиліття показники споживання інформації невпинно зростають, але соціальним мережам та іншим онлайн-ресурсам приділяється дедалі більше уваги [4].

У 2025 році набули чинності професійні стандарти «Бібліотекар» (Наказ Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти від 10 березня 2025 року № 17) та «Фахівець з бібліотечної справи» (Наказ Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти від 22 серпня 2025 року № 40), які відкривають нову сторінку в розумінні ролі працівника бібліотеки. Діяльність сучасного бібліотекаря закладу освіти більше не обмежена традиційними функціями з обліку та видачі книжок – він стає інформаційним медіатором, педагогічним партнером, психологом, фасилітатором, тьютором, контент-менеджером, промпт-інженером, провідником персоналізованого навчального та інформаційного середовища, що адаптує ресурси, сервіси й форми взаємодії до індивідуальних потреб, інтересів і освітніх запитів кожного користувача [2; 3].

За словами українського вченого О.С. Онищенко, бібліотечний сервіс дедалі більше зосереджується навколо задоволення індивідуальних інформаційних потреб читачів. Це – вірний шлях розвитку масового інтересу до бібліотеки. Справа в тому, що цифровізація, будучи глобальним явищем, що захоплює всі континенти, країни, народи і верстви населення, одночасно відкриває також щонайширші